

## ЩОДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА З УРАХУВАННЯМ СУСПІЛЬНО НЕОБХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

САЛЕНКО Ярослав Юрійович - Донецький національний університет, економіко-правовий факультет

---

*В статті розглядається питання обмеження права на свободу думки і слова з урахуванням суспільно необхідної інформації. Предложено конкретное направление совершенствования национального законодательства в вопросах, которые касаются общественно необходимой информации.*

**Ключові слова:** права людини, право на свободу думки і слова, суспільно необхідна інформація, обмеження, удосконалення.

### Актуальність

Державно-правовий розвиток сучасної України, що об'єктивується на шляху побудови демократичної, правової, соціальної держави, яка була б здатна втілити конституційні принципи визнання людини найвищою соціальною цінністю, чий інтереси, права і свободи визначають діяльність державної влади, об'єктивно виводить у коло найважливіших проблем сучасного права питання реалізації прав та свобод людини і громадянина, які гарантуються Конституцією України та іншими українськими та міжнародними правовими актами.

Слід зазначити, що проблематика захисту прав та свобод людини і громадянина вже тривалий час приваблює юристів-дослідників. Мабуть, у жодній сфері правової науки не накопичено такого бібліографічного масиву.

Лише в останні роки у вітчизняній правовій науці намітилась стійка тенденція «звільнення» прав та свобод людини і громадянина від ідеологічних нашарувань та

політичної забарвленості. З'являються наукові статті, монографії та підручники, захищено ряд дисертацій, у яких з сучасних позицій висвітлюється дана проблематика. Значна увага приділяється праву на свободу думки і слова, як одному з рушійних чинників розвитку феномену прав людини в цілому в Україні.

Право людини на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань є наріжним каменем незалежності членів громадянського суспільства від держави, підпорядкованості держави громадянському суспільству. Очевидно, що без цього права суспільство не в змозі протистояти інформаційній експансії держави, відстояти власний погляд на події, які відбуваються. Свобода слова створює значну гарантію громадського контролю над державною владою.

Відповідно до частини 1 статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Рівень визначення, реалізації і захисту прав людини в країні відображає ступінь розвитку країни в цілому, її соціальну та демократичну спрямованість, гуманістичне ставлення до найвищої соціальної цінності – людини [1]. Саме тому обмеження вказаного права завжди зосереджує на собі увагу суспільства. Це питання є актуальним ще й тому, що Україна обрала курс на вступ до Європейського Союзу, у якому захист права на свободу думки і слова перебуває на

високому рівні. І саме в світлі «євроінтеграційних» процесів України дивно видається значна кількість справ Європейського суду з прав людини стосовно обмеження права на свободу думки і слова, рішення в яких приймалися не на користь України, зокрема справи: Ляшко проти України, Салов проти України, Українська прес-група проти України тощо [2].

У теорії конституційного права відбулася певна еволюція щодо розуміння цього права. Зокрема, деякі науковці схильні традиційно розглядати право на свободу думки і слова тільки як політичну можливість громадянина. Водночас, більшість вітчизняних правознавців відносять свободу думки і слова до громадянських (особистих прав і свобод). Історично право на свободу думки і слова слугувало для забезпечення поінформованості суспільства, визначало діяльність політиків, було засобом донесення ідей і переконань керівництва держави до населення країни. На нашу думку, переконання більшості науковців про те, що це право може бути віднесено до громадянських, полягає передусім у тому, що, по-перше, останнім часом підвищується увага до захисту прав людини взагалі, а по-друге, посилюється роль ЗМІ у формуванні переконань та уявлень про різні явища та події, які трапляються в країні. Вважаємо, що в даному випадку визначити належність права на свободу думки і слова до громадянських чи політичних складно, адже політик не може кожного разу перед тим, як висловлюється попереджати про те, що він говорить як людина або як пересічний член суспільства, або як політик – народний депутат України, міністр і тощо. Слід відзначити, що це право сьогодні дійсно більше наближається до громадянських, всенародних, однак не слід полишати політичної складової цього права, адже, як ми вже зазначали, вплив слова на думку (настрій) людини відкриває можливості впливати на зміну свідомості людей та зміну їх поведінки, що в глобальному вимірі призводить до зміни стратегії розвитку країни, визначає її курс, стратегію розвитку і вираження у вигляді тексту у статтях, надрукованих у засобах

---

---

масової інформації, у нормативно-правових актах [3].

#### **Аналіз останніх досліджень та публікацій**

Останнім часом в Україні на сторінках юридичних видань та по телебаченню доволі часто і жваво обговорюється питання обмеження права на свободу думки і слова в Україні в світлі поняття «суспільно необхідна інформація», зокрема у працях І. Касперського, А. Марущака, В. Речицького, Н. Петрова. При цьому в контексті порушеної проблеми на особливу увагу заслуговують праці Д. Бродського щодо питань, які стосуються проблеми «відкритості інформації» [4]. Водночас відповідні наукові положення потребують конкретизації й поки що не враховані у законодавстві.

#### **Викладення основного матеріалу**

Практика застосування Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) свідчить, що, розглядаючи справи відповідно до ст. 10 Конвенції, Європейський суд з прав людини завжди розглядає спірні питання щодо обмеження свободи вираження поглядів через призму суспільного інтересу [5]. Зокрема, особливу увагу необхідно приділити наступним справам: «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, «Таммер проти Естонії», Фон Ганновер (Принцеса Ганноверська) проти Німеччини та інші. Як зазначається багатьма експертами, саме ці справи є основоположними у процесі надання інформації статусу такої, що має суспільний інтерес [6].

З 2003 року українське законодавство містить термін «суспільно значуща інформація», тобто така, яка є «предметом громадського інтересу». Слід зауважити, що національними судами неодноразово наголошувалося на відсутності чітких критеріїв визначення інформації, як такої, що має «громадський інтерес». Зокрема, у рішенні Апеляційного суду Запорізької області від 04.12.2006 по справі № 22-6760 колегія суддів проаналізувала положення статті 30 Закону України «Про інформацію» щодо

суспільно значущої інформації та встановила, що «зазначена норма закону не містить переліку критеріїв, які б вказували на те, за яких умов право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист. Відсутні в цій нормі також посилення на критерії, які вироблені прецедентною практикою Європейського суду».

Відповідно до інших законодавчих актів, що стосуються поширення суспільно необхідної інформації, то вирішення цього питання у Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 - № 2939-VI виглядає неоднозначно. Адже, незважаючи на той факт, що у вказаному Законі термін «суспільно необхідна інформація» згадується декілька разів, визначення останнього відсутнє [7].

Законодавець у 2011 році зробив спробу вирішити вказану проблему шляхом внесення змін до відповідних законодавчих актів. Так, відповідно до частини 2 статті 29 Закону України від 13.01.2011 № 2938-VI «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [8]. Однак труднощі, на думку деяких фахівців, такого визначення полягають у тому, що категорії, через які в даному разі пропонувалося розкривати поняття «суспільний інтерес» є також оціночними, та перелік критеріїв не є вичерпним, що недопустимо в сучасних умовах правозастосовчої практики в Україні [9].

На підтвердження цього можна навести ряд рішень вітчизняних судів, зокрема Хортицький районний суд міста Запоріжжя у рішенні від 13.02.2013 по справі - № 2-337/104 для надання інформації статусу такої, що є суспільно необхідною (тобто містить громадський інтерес) вийшов за рамки положень статті 29 Закону України «Про інформацію» та звернувся до Де-

кларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації, схвалений 12.02.2004 на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи. У вказаному рішенні суд наголосив, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорення, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. Аналізуючи висновок суду у вказаному рішенні можна зробити висновок, що відомості про діяльність та буденне життя політичних діячів, про які немає згадки у статті 29 Закону України «Про інформацію», суд вважає необхідним відносити до суспільно необхідної інформації. Хоча слід зауважити, що відповідно до частини 2 статті 21 Закону України «Про інформацію» інформацію стосовно буденного життя політичного діяча можна віднести до конфіденційної, тобто такої, яка має особливий порядок розкриття.

Узагальнення викладеного вище дозволяє дійти до висновку, що для уникнення довільної практики вирішення питань щодо обмеження права на свободу думки і слова через поняття «суспільно необхідна інформація» доцільним вбачається визначення чіткого вичерпного переліку критеріїв віднесення інформації до такої, що є суспільно необхідною.

Обов'язковому врахуванню при визначенні вказаних критеріїв підлягає позиція Європейського Суду з прав людини, практика якого відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV, є джерелом права в Україні і застосовується як частина національного законодавства, який виробив такі фундаментальні принципи:

1) пресі належить повідомляти інформацію та ідеї стосовно питань, які становлять громадський інтерес, інакше преса

не могла б відігравати таку необхідну роль «сторожового пса демократії», ці принципи стосуються й аудіовізуальних засобів;

2) суди не можуть функціонувати у вакуумі: хоча вони є форумом вирішення спорів, це не означає, що не може бути ніякого попереднього обговорення таких спорів, чи то у спеціалізованому журналі, чи в широкій пресі, чи серед громадськості взагалі;

3) ведення політичної дискусії: у цій боротьбі кожен використовує ту зброю, яка є в його розпорядженні, і в цьому немає нічого незвичайного для запеклої політичної дискусії;

4) твердження про бруталність поліції, з метою спонукати до створення незалежного і безстороннього органу: питання, яке становить загальний інтерес, оскільки багато людей розповідають подібні історії і ці історії настільки чисельні і схожі між собою, що їх не можна вважати простою вигадкою;

5) представлення в репортажі соціальної проблеми: надання слова групі поекстремістські й налаштованих юнаків, які поширюють расистські висловлювання;

6) питання, яке збурило громадськість: про захист та компенсацію за шкоду, завдану в результаті наукових розробок, а також сім'ї численних жертв трагедії, які були життєво зацікавлені в тому, щоб бути обізнаними з усіма фактами;

7) інформація у передвиборчий період повинна циркулювати вільно: для забезпечення вільного вираження поглядів народу при обранні законодавчої влади;

8) проблеми зайнятості і оплати праці завжди привертають загальну увагу: публікація під час соціального конфлікту – страйку проти головних фірм;

9) надання інформації про поточні події, погляди та ідеї є роллю преси;

10) дії або бездіяльність Уряду так само, як і його помилки, перебувають під пильним контролем не тільки законодавчої та судової влади, але й преси та громадськості;

11) цей перелік не є вичерпним, оскільки практика Європейського Суду постійно його розширює [10].

## Висновки

На основі аналізу рекомендацій, складених Комітетом з Етики Британського Національного Союзу Журналістів (NUJ), думок вітчизняних науковців, праці яких присвячені вказаному питанню (Бродський Д., Петров Н.І. та інші), узагальнення практики Європейського суду з прав людини стосовно вказаного питання можна запропонувати наступні критерії для визначення суспільно необхідної інформації та викласти статтю 29 Закону України «Про інформацію» у наступній редакції:

«Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про:

1) загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності України;

2) виявлення чи викриття злочину чи серйозного проступку;

3) забезпечення реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків;

4) про можливість порушення прав людини;

5) викриття неналежного використання державних коштів чи інших форм корупції в державних органах;

6) введення громадськості в оману;

7) шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб;

8) розкриття потенційних конфліктів інтересів у тих, хто посідає владні і впливові місця;

9) недобросовісне виконання політичними діячами функцій, які на них покладені суспільством».

## Література

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Опришко Л. Значення суспільного інтересу при реалізації права на свободу слова // Юстиніан. – 2008. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.>

**АНОТАЦІЯ**

У статті розглядається питання обмеження права на свободу думки і слова з урахуванням суспільно необхідної інформації. Запропонований конкретний напрямок удосконалення вітчизняного законодавства у питаннях, які стосуються суспільно необхідної інформації.

justinian.com.ua/article.php?id=2860.

3. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Вид-во «Юрид. Думка», 2008. – 252 с.

4. Бродский Д. Некоторые построения, касающиеся проблемы «открытости информации». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://feedbackgroup.narod.ru/findman/inf.htm>.

5. Конвенція про захист людини і основоположних свобод від 04.11.1950. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – С. 270.

**SUMMARY**

The article discusses the limitations of the right to freedom of thought and speech with socially necessary information. Proposed specific direction to improve national legislation in matters that concern public information required.

6. Практика Європейського суду з прав людини: рішення, коментарі // Інформаційний бюлетень. – 2002. – № 4. – С. 186.

7. Про доступ до публічної інформації: Закон України «від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

9. Касперський І., Марущак А. Суспільна значимість як підстава поширення інформації з обмеженим доступом // Право України. – 2006. – № 4. – С. 109.

10. Свобода інформації: теорія та практика / Харк. правозахис. група. – Х.: Фоліо, 2004. – С. 28.